

CLAUSEWITZ, JOMINI, KÁROLY FŐHERCEG ÉS GONDOLATAIK HÁBORÚRÓL ÉS BÉKÉRŐL

A XIX. SZÁZAD SZELLEMI HÁRMASA ÉS A JELENKORRAGYAKOROLT HATÁSUK

Nemzetközi tudományos ülészek, Bécs, 19–7. október 12—15.

Az Osztrák Politikai-Stratégiai Tanulmányok Társasága, fennállásának 25. esztendejében, immár a 16. nemzetközi tudományos ülészek megszervezésére vállalkozott, ezúttal a Német Clausewitz Társasággal, az Osztrák Szövetségi Hadsereg Honvédelmi Akadémiáján működő Katonai Biztonságpolitikai Intézettel és az Osztrák Hadtörténelmi Bizottsággal együttműködve. A Társaság, amely az örökös osztrák semlegesség szempontjából a nemzetközi politikai erőviszonyoknak, a védelmi rendszereknek, a hadszervezeteknek, a stratégiáknak, az európai biztonságának, a gazdasági és szellemi honvédelemnek és a leszerelésnek a kérdéseit vizsgálja, jelen rendezvénysorozaton 12 országból érkezett mintegy 200 résztvevőt üdvözölhetett az Osztrák Gyáriparosok Szövetségének bécsi palotájában. A rendezők célkitűzése szerint a nemzetközi tudományos ülésszak a XIX. század elején tevékenykedett három jelentős hadelméleti gondolkodó, Karl von Clausewitz (1780—1831) porosz tábornok, Henri Jomini (1779—1869) francia, majd orosz tábornok és Habsburg Károly főherceg (1771—1847), császári-királyi vezértábornagy, eszméinek egykori kölcsönhatásait és a mai stratégiai és hadelméleti nézetekre gyakorolt hatásait vizsgálta.

A megnyitó ülésre október 13-án reggel került sor. *Karl Schwarzenberg* herceg, az Osztrák Politikai-Stratégiai Tanulmányok Társaságának az elnöke, bevezető szavaiban a második világháború óta eltelt európai békeidőszakot a francia forradalmi és napóleoni háborúkat követő évtizedekkel hasonlította össze. Ezt követően azt elemezte, a béke áldásainak élvezete közepette indokolt-e a háborúval való foglalkozás. Befejezésül azt vizsgálta, hogy a jelen sajátos világpolitikai-globálstratégiai helyzetben a kölcsönösen elfogadott biztonságpolitikai megfontolás alapja az, hogy a politikát nem szabad más eszközökkel folytatni. E gondolatok jegyében a tanácskozást megnyitottnak nyilvánította.

Elsőként *Werner Hahlweg* tanszékvezető egyetemi tanár (NSZK) tartotta meg „Filozófia és hadelmélet Clausewitz gondolkodásában és feljegyzéseiben” című előadását. Elsődlegesen mindeddig kiadatlan írások, főleg az 1816-ban keletkezett „Deutsche Streitkräfte” című jelentős kézirat alapján azt elemezte, mennyire filozófiai alapon közelítette meg Clausewitz a hadelmélet és a stratégia kérdé-

seit, mennyire fontosnak vélte a jelen számára tapasztalatot nyújtó történelmi előzményeknek a tanulmányozását, mennyire a politikát tartotta legfőbb meghatározónak a jövőendő béke vagy háború perspektívája szempontjából, ám mennyire figyelembe vette a gazdasági és társadalmi viszonyokat is. Ezt követően az fejtette ki, hogy a gondolkodási, felismerési és döntési folyamatban igényelt totális szemléletmóddal a pragmatizmus, praktizmus és technokratizmus ellenpólusát képviseli Clausewitz, aki az új korszak által megkövetelt új hadviselési elvek keresése szempontjából ma is aktuális és követendő.

Dr. John E. Tashjian tudományos tanácsadó (USA) „A kulmináció fogalma Clausewitz-nél és Clausewitzet követően” című előadásában bevezetőként azt emelte ki, hogy a kulmináció (delelés, tetőzés) fogalma ugyan korábban is ismert volt, azonban azt a modern csillagászatból átvéve a hadtudományban elsőként Clausewitz alkalmazta. Főleg a „Strategie aus dem Jahre 1804” és „Vom Kriege” című művei tartalmazzák ezzel kapcsolatos gondolatait. Ezek elemzése alapján az előadó leszögezte, hogy Clausewitz ezt a fogalmat fejlődéstörténetileg, a többi alapfogalommal való összefüggésrendszerben és az alapul vett példák differenciálásával igyekezett értelmezni. Jomini geometriai megközelítését elvetette, az a határozott véleménye alakult ki, hogy a kulmináció a háborúban nem mérhető. A hadvezér felkészítése szempontjából azonban fontosnak vélte, hogy *Macchiavelli* kommentárjaiból kiindulva, ám azokon túllépve, elemezze a háború felfelé ívelő és hanyatlási szakaszát. Ezek során, ahogyan az előadó részletesen bemutatta, Clausewitz eljutott ahhoz a fogalmi meghatározáshoz, hogy a háború felfelé ívelési szakasza lényegesen meredekebb, mint a kulmináció elérését követő hanyatlásé, utóbbi leginkább nem lejtőszerű, hanem lépcsőzetes. Ezt követően a porosz hadgondolkodó megalkotta „a háború meredek felfelé ívelési és lépcsőszerű hanyatlási görbéjét”. Az előadó befejezésül a fogalom máig való továbbélését mutatta be, amelynek betetőzéseként *Erich von Tschischwitz* (1870—1958) gyalogsági tábornok eljutott ahhoz az általánosított nézethez, miszerint a Római Birodalom óta a világhelyzetet meghatározó hatalmak gyorsan emelkedtek fel, ám bukásuk lassú volt.

Ebédszünet után került sor a második ülésre. Ezen először *André T'urpe* egyetemi docens, a történelemtudományok kandidátusa (NDK) olvasta föl „A béke kérdése Clausewitz és követőinek gondolkodásában” című előadását. Ebben kifejtette, hogy Clausewitz a háborút társadalmi jelenségként, a tartós korszakot jelentő béke teoretikusaként vizsgálta, nem a hatalmi politika szószólója volt, nem az agresszió pártján állt. Ebben az összefüggésben idézte az előadás a következő Clausewitz-gondolatot: „Világbékét világcelekvés útján az egyensúly érdekében.” A továbbiakban azt elemezte az előadó, hogy az egyensúlyelmélet alapján hangsúlyozta a porosz hadgondolkodó a megtámadott háborúba lépésének indokoltóságát és szükségességét, a védelmi háború jogosságát. Befejezésül ismertette Clausewitznek az állandó békével kapcsolatos gondolatait. Ehhez kapcsolódva kiemelte, hogy a tartós béke ma ugyanolyan távoli, mint volt Clausewitz idejében, mégis küzdeni kell, hogy részleges, majd teljes leszereléssel elérhető legyen, hiszen a nagy teoretikus szavaival „a béke az értelem mesterműve”.

Ezt követően *Daniel Mihajlovsz Projektör* akadémikus, tudományos tanácsadó (Szovjetunió) „Clausewitz és a jelen” című előadása következett. Bevezetőben azt hangsúlyozta, hogy az abszolút háború kérdésének a vizsgálata, a Clausewitz által kidolgozott módszertani megközelítés aktuálisabb, mint valaha. A politika és a háború összefonódásának clausewitz felismerését állandóan szem előtt tartva, hozzá hasonlóan, a kor által felvetett összefüggésben kell ezt a következetes vizsgálatot elvégezni. Így eljárva, a két világhatalom szövetségi rendszerére és hadipotenciáljára tekintettel, a kölcsönös totális megsemmisítés reális veszélye miatt, a háborút már nem lehet a politika folytatásának tekinteni. Egy esetleges termonukleáris háború után már nem lenne békekötés, így a háborút ma már nem lehet az igazságos béke elérését célzó eszköznek tekinteni. Egy atomháború nem a politika, hanem az abszurdítás folytatása lenne — hangsúlyozta az előadó. Áttérve a hagyományos eszközzel vívandó háború kérdésére, kifejtette, hogy az is lehetetlen lenne, előre nem látható kihatásai miatt, például akár a békés célú atomerőműveket ért nem szándékos csapás következtében. Clausewitz egyensúly-elmélete a biztonságpolitika területén élhet tovább, mivel az adott világpolitikai-globálstratégiai helyzetben minden vitás nagyhatalmi kérdés tárgyalások útján oldandó meg. Befejezésül, ehhez a gondolatkörhöz csatlakozva, ismertette a Varsói Szerződés tjonnan kidolgozott, szigorúan védelmi jellegű katonai doktrínáját.

A harmadik ülés október 14-én reggel kezdődött. *Dr. Michael D. Krause* ezredes, tanszékvezető katonai akadémiai tanár (USA) „Jomini befolyása az amerikai hadügyre” ci-

mű előadása hangzott el elsőként. Az előadó részletesen ismertette, milyen korán és hányféle fordításban, kiadásban ismerhette meg a múlt századi amerikai katonai közvélemény Jomini principiáit és maximáit, a sikeres hadviseléssel kapcsolatosan megfogalmazott tizenkét feltételt. Ezt követően e nézeteknek a tisztképzésbe való beépülését elemezte, majd rátért arra, hogy az amerikai polgárháborúban és a mexikói háborúban miként hatottak ezek az akkorra már közismert nézetek. A továbbiakban azt a folyamatot vizsgálta, hogyan fejlesztették tovább és amerikanizálták Jomini nézeteit. Befejezésül a mai amerikai doktrínában való továbbélést részletezte, hozzátette azonban, hogy ma már nem ismert, mennyire Jomini hadelméletéből kiindulva és azt továbbfejlesztve jutottak el ehhez a doktrínához.

Dr. Daniel Reichel vezérkari ezredes, kutatóintézeti igazgató (Svájc) „Jomini — Anti-Clausewitz?” címmel egy sokat vitatott kérdés szemszögéből vizsgálta előadásában e hadgondolkodó nézeteit. Bevezetőben kiemelte, hogy Clausewitz-cel ellentétben Jomini gondolatvilága alig ismert. Idegenyelvű kiadásra csupán az az egyetlen elméleti dolgozata került, amelyet ő maga csak nagy hadtörténelmi-hadelméleti összegzése bevezetőjének tekintett. Jomini teljes életművének ismeretében, beleértve számos maig kiadatlan írását is, az előadó azt a következtetést vonta le, hogy Jomini és Clausewitz gondolatvilága sok szempontból kiegészítette egymást. A célkitűzés, az alapfogalmak és az ábrázolás módját tekintve azonban mélyreható különbségek vannak, amikor a háború és béke kérdéskörét vizsgálják. Hozzátette elemzéséhez, hogy Clausewitz ismerte Jomini hadtörténelmi-hadelméleti művét, azt számos vonatkozásban forrásként használta, ugyanakkor éles kritikával illette. Befejezésül, a két nagy hadgondolkodó egyéniségét egybevetve, Jominit bizonyító, logikusan gondolkodó, tisztán racionalista, míg Clausewitzet idealista, a romantikusokkal rokon, irracionalista vonású bölcselőként jellemezte az előadó.

A negyedik ülésre október 15-én reggel került sor. Elsőnek *Zachar József* alezredes, a történelemtudományok kandidátusa (Magyarország) „A hegyvidéki védelmi háború kérdése Károly főherceg írásaiban” címmel tartott előadást. Hangsúlyozta, hogy Károly főherceg nézeteit összefüggően nem fejtette ki, azonban írásaiból mozaikként rekonstruálhatóak elképzelései. Ezek szerint egy hegyvidéki államnak, amelybe több, a fölényben levő támadó ellenség számára előnyös hágó vezet, olyan erődítményövre épülő védelmi rendszerrel kell rendelkeznie, amely a különböző hadművelési vonalakat egyaránt biztosítja, és amelyben a döntő pontok védelme nem csupán a hadsereg, hanem a katonailag szervezett nemzet egészének a feladata. A védelmi funkciójú hadsereg

zömének annál a hágónál kell felállnia, amelyikbe a támadó fél fősergével kísérli meg a betörést. A védelmi hadseregzömnek azonban nem defenzív várakozással kell az események elé néznie, hanem a támadóval szemben még a hágó előtt, majd a hágóban megfelelő manőverekkel kell fellépnie, a döntő csata elől ugyan kitérve, mégis megkísérelve az ellenséges betörési szándék megghiúsítását.

Ezt követően *dr. Manfred Rauchensteiner* egyetemi docens (Ausztria) olvasta fel „Károly főherceg és a korlátozott háború” című előadását. Bevezetőben Halperin, Osgood, O'Brian és Liddel Hart írásainak tükrében ismertette a korlátozott háború mai fogalmát. Ezt követően Károly főherceg máig publikálatlan írásai, főleg az „Über die falsche Verwendung von irrig aufgefassten Begriffen” című kézirat alapján ismertette az erő, idő és tér korlátozottságára vonatkozó gondolatmenetet. Részletesen bemutatta, hogy ez a hadgondolkodó a háborút elkerülhetőnek vélte, ha mégis a háború mellett kellett állást foglalnia, akkor azt csupán a földrajzilag behatárolt térségben, lehetőleg rövid idő alatt, az elkerülhetetlenül szükséges haderő bevetésével igenelte, a teljes megsemmisítést vagy tökéletes alávetést elvetve, ugyanis háborús célként csakis a békeállapot helyreállítását ismerte el. Azt a leírt gondolatot, miszerint „a háború végső célja a jobb béke”, úgy vették át a korlátozott háború jelenkori képviselői, hogy „a hadművészet moralistájának” ez irányú nézetét nem ismerték. Am Károly főherceg mégis a korlátozott háború elméletének előfutára — fejezte be fejtegetését az előadó.

Valamennyi előadást élénk vita követte, összesen 34 résztvevő szólott hozzá az elhangzottakhoz. Míg valamennyi előadás *Karl Schwarzenberg* herceg elnökletével került megtartásra, a vitát mind a négy ülésen *dr. Johann Christoph Allmeyer-Beck* udvari tanácsos, az Osztrák Hadtörténelmi Bizottság elnöke vezette. A hozzászólások döntő többségéből az a törekvés sugárzott át, végig kellene gondolni, mi lenne ma a teendő a jelen totális helyzet-elemzésével, egyúttal a múlt tanulságainak figyelembevételével, hogy eljusson az emberiség a tartós béke korszakához. Mivel pedig ma nem jelentkezik enciklopedikus hadelméleti gondolkodó, a múlt század három kimagasló bölcselőgyéniségének gondolatrendszerében keresik a megfelelő választ. A válaszkérésben bizonytalanságot okoz, hogy a tömeghadseregek és a termonukleáris és hagyományos fegyvertípusok korában történik ez, amikor a meg nem oldott hatalmi konfliktusok áthelyeződtek a békeidőszakra, és a békeidőszakra eshet a kulminációs pont is, amelynek felismerése az államférfiúi bölcseségen múlhat. Aggodalmasan merült fel így a kérdés, meddig érvényesülhet a két világhatalom közti közvetlen öszszecsapás helyett a helyettesek által vívott

periférikus korlátozott háború elve, és fenn lehet-e tartani a békekorokat, amelyet ez a jelenség eleve erősen megcsorbít.

Az előadásokban és a vitákban elhangzott nézetek összegzésére *Dietmar Schössler* egyetemi tanár (NSZK) vállalkozott. Clausewitz-cel kapcsolatosan a történelmiséget, a dialektikus megközelítési módot, a reális-kritikai elemzést emelte ki. Jominire rátérve a konkrét elemzésekből levont következtetéseket, a politika által kezdeményezett hadműveletek tanulságainak összegzését hangsúlyozta. Végül Károly főhercegről szólva az intézményesített erőszak korlátozására törekvést, vagyis a gyakorlati megközelítést állította középpontba. Végül azt a termonukleáris korban különösen fontos momentumot idézte fel, hogy a XIX. század első felének három kiemelkedő hadelméleti gondolkodója nemcsak a háborúval, hanem a békével is foglalkozott. Mivel pedig történelmet az ember maga alakítja, rajta múlik, milyen tanulságokat szívvel meg, háborút kezd-e vagy pedig békét teremt-e — fejezte be öszszegzését az előadó.

A társ rendező szervek nevében *Lothar Domröse* altábornagy (NSZK), a Német Clausewitz Társaság elnöke értékelte az elhangzottakat. A helyszín aktualitását, az időszerűséget és a tárgyszerűséget méltatta vezetőként. A francia forradalmi és napóleoni háborúk utáni évtizedek és a második világháborút követően eltelt negyven esztendő között párhuzamot vonva rendkívül aktuálisnak és útmutatónak nevezte a három nem véletlenül egy időben fellépett kortárs nézeteinek tanulmányozását, akik egy új európai rendezés koráb an nem véletlenül foglalkoztak a rendezőelvként működött háborúval.

A tudományos ülészak *Karl Schwarzenberg* hercegnek, az Osztrák Politikai-stratégiai Tanulmányok Társasága elnökének zárszavával ért véget, aki elsődlegesen a rendezvény-sorozat korrekt tudományos szellemét hangsúlyozta.

A résztvevőknek több egyéb rendezvényen is módjuk nyílt kótetlen eszmecserére múlttról, jelenről és jövőről.

Október 12-én a politikailag akadályoztatott *Helmut Zilknek*, Bécs polgármesterének és tartományfőnökének a nevében *Erik Hanke* kereskedelmi tanácsos, tartományi képviselő adott fogadást az ülészak résztvevői részére a bécsi városháza Címeres Termében. Ezen a bécsi politikai, tudományos és közélet számos képviselője, köztük sok vezető beosztású tábornok és tiszt is megjelent.

Október 14-én délután a résztvevőket *dr. Franz Kaindl* udvari tanácsos, a Hadtörténelmi Múzeum igazgatója ismertette meg az általa vezetett intézmény gyűjteményeivel.

Ugyancsak október 14-én este a szolgálattalag külföldön tartózkodó *dr. Robert Lichal* honvédelmi miniszter nevében a Hadtörténelmi Múzeum Dícsőség Termében *Othmar Tauschitz* tábornok, az Osztrák Szövetségi Hadsereg főszemlélője adott fogadást. Ezen ugyancsak számos vezető beosztású tábornok és tiszt, valamint a politikai, tudományos és közélet sok reprezentánsa jelent meg.

Október 15-én délután az ülészak résztvevői a napóleoni háborúk Bécshez közeli legnevezetesebb csatahelyeivel és a helyszínen szakszerű magyarázatokból az események lefolyásával ismerkedhettek meg. Útjuk Aspern,

Wagram, Hollabrunn és Schöngrabern térségébe vezetett. Az utolsó helyszínen különösen megrázó élményt jelentett Ljev Tolsztoj *Hrúábo és béke* című regényéből az e helyszínre vonatkozó résznek az egykori csatatéren való felolvasása.

Ugyancsak október 15-én este *Siegfried Ludwig*, Alsó-Ausztria tartományfőnöke adott fogadást Hagenbrunnban történelmi kulisszák között a nemzetközi tudományos ülészakon résztvettek tiszteletére, ezen a meglátogatott helyszínek képviselői, továbbá számos tartományi politikai, katonai vezető is megjelent.